

İRAN MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE COŞKULU BİR ŞAİR: ÂRİF KAZVÎNÎ

Yeşim Işık Bağrıaçık*

Öz

İran'da meşrutiyet dönemi; siyasî, içtimaî, iktisadî ve edebî anlamda önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Meşrutiyet Dönemi İran Şiiri, toplumsal değişimin nabzını tutarak şiir söyleme biçiminde yeni arayışlara kapı aralamıştır. Dönemin şairleri, ülkenin içinde bulunduğu politik kargaşa ortamından çıkış yolları aramada şiirin imkanlarından faydalanmışlardır.

Ârif Kazvîni İran'da Meşrutiyet hareketi başladığı andan itibaren onu desteklemiş, şiirlerinde yabancı ülkelerin tahakkümü altındaki Kaçar Hanedanı'nın siyasî ve toplumsal politikalarını eleştirmiştir. Kazvîni hayatı boyunca özgür bir İran hayali kurmuş, bu arzusunu kendine özgü şiirlerinde dile getirmiştir. Şiir anlayışı, çevresinde gelişen siyasal düşüncelerin etkisine açık hale getiren şair, kendine has bir şiir iklimine ulaşmada bu düşüncelerden faydalanmış ve etkilenmiştir. Komşu ülkelerden -Osmanlı ve Rusya- esen toplumsal ve siyasal rüzgarlar dalga dalga İran'a da ulaşmış ve dönemin İran entellktüellerini etkisi altına almayı başarmıştır. Bu dalgalanmalar Kazvîni'nin hem muhayyalesine sızmış hem de poetikasının merkezine yerleşerek şiirinin bambaşka ufuklardan bambaşka seslerle tınlamasına neden olmuştur. Bu çalışmada dönemin sıra dışı şairlerinden olan Ârif Kazvîni'nin şiiri ele alınacak, şairin meşrutiyet dönemi atmosferinin içerisindeki duygu ve düşünce seyri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ârif Kazvîni, Meşrutiyet dönemi, İttihâd-ı İslam, Sosyalizm, Rıza Şah.

AN ENTHUSIASTIC POET IN PERSIAN CONSTITUTIONAL MONARCHY PERIOD: ÂRİF KAZVÎNÎ

Abstract

The aim of the study is to examine the course of thinking of Abolqassem Aref Qazvini, one of the greatest poets of Persian constitutional monarchy period.

Aref Qazvini supported constitutional monarchy in Iran since its beginning and he criticized the political and social policies of Dynastie Kadjar that was under the domination of foreign countries in his poems. Qazvini lived with the dream of a free Iran throughout his life and he expressed this desire in his poems. The social and political winds blowing from neighboring countries -from the Ottomans and Russia - arrived Iran by surging and accomplished to influence the Iranian intellectuals of the period, especially Aref Qazvini. The poet, who made his poetic comprehension open to

---

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi:18/05/2020., Accepted / Kabul Tarihi: 04/09/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.739271>

*Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, yesimisik_29@hotmail.com,

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4603-8990>

the impact of the political ideas that evolved around him, syncretized his exuberant poetic language with his fragile temperament. His life as a poet, who did not find what he had hoped for from the movements of thought he was enamored of, passed in frustration. In this study where the qualitative research method used, examples reflecting the poet's world of thoughts will be given and how his life match with his thoughts will be addressed.

Keywords: Aref Qazvini, Constitutional period, Islamic Union, Socialism, Reza Shah.

GİRİŞ

Mirzâ Ebu'l-Kâsım Ârif Kazvînî (1882-1934) Kazvin şehrinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini doğduğu şehirde gören şair, ünlü hattatlardan güzel yazı sanatını öğrenmiş ve musiki eğitimi almıştır. Sesinin güzel olması hasebiyle babası, Molla Hâdî, Kazvînî'nin mersiye-han olmasını arzu etmiş ve onu dönemin vaizlerinden biri olan Mirza Hasan'ın yanına birkaç yıl mersiye okuması için vermiştir. Kazvînî genç yaşta Tahran'a gelmiş ve kısa süre sonra saray eşrafiyla tanışmıştır. Şiirlerinin saray ehlinde ilgi görmesi üzerine bir süre sarayda kalmış fakat Meşrutiyet hareketleri başlayınca meşrutiyet taraftarlarına katılmıştır. Sarayda yakından gördüğü ortam onun meşrutiyet yanlısı olmasında etkili olmuştur (Aryenpûr, 1387a: 146-147).

Kaçarlar döneminin en önemli olaylarının başında gelen meşrutiyet hareketi, yönetimi değiştirme anlamında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ârif Kazvînî hayatı boyunca bu hareketi destekleyerek sayısız konserler düzenlemiştir. Halkı yönlendirmeye çalışan Ârif'in şiirleri daima siyasî ve toplumsal mesajlar içermiştir. Ârif Kazvînî özellikle yazdığı, bestelediği ve seslendirdiği şiirleriyle (tasnifleriyle) bu döneme adını altın harflerle yazdırmıştır. Ârif'in toplumsal ve eleştirel içerikli birçok gazeli de olmasına karşın onu diğer şairlerden ayrıcalıklı kılan tasnifleridir. Şiirleri genel olarak halkın acılarını dile getiren dramatik şiirler olmasının yanı sıra sade ve akıcı olduğu için okuyucuyu etkisi altına almıştır (Şâfeî, 1380: 273-274).

Ârif Kazvînî ile dikkatleri üzerine çeken tasnif türü, İran kültüründe eskiden beri musikide var olan bir türdür (Hasanlı, 1386: 24). Meşrutiyetten önce edebi bir tür olarak kabul edilmeyen tasnif daha önce sadece eğlence ortamlarında icra edilmekteydi. Ârif siyasî meseleleri dile getirmek için tasnif türünü tercih ederek bu türe farklı bir özellik katmıştır (Ajend, 1363: 105). Böylece daha önce içtimaî ve siyasî konuların işlenmediği tasnif türü Ârif Kazvînî ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kazvînî'nin müzik eşliğinde çalıp söylediği tasnifleri halkın beğenisini kazanmıştır (Abbâs Âbâd, 1390: 62-63) Tasnif türüne şiirsellik katarak İran musikisine büyük katkı sağlayan Kazvînî besteci ve müzisyen kimliğiyle tasnif türünü meşrutiyet döneminde yaygınlaştırmıştır. Tasnif türüne getirdiği yenilikler çağdaşı olduğu şairlere ilham kaynağı olsa da bu şairler Kazvînî kadar başarılı olamamışlardır (Kazvînî, 1924: 292) ¹. Meşrutiyet dönemi şairlerinden olan Ferruhî Yezdî büyük ihtimalle şiirlerini geniş halk kitlelerinin önünde nağmeyle söyleyen Ârif Kazvînî'den aldığı ilhamla siyasî şiirlerinin seslendirilmesini istemiştir. Siyasî ve toplumsal içerikli şiirlerini halka duyurmak isteyen şair, sesi güzel

¹ Bu çalışmada Mirzâ Ebu'l-Kâsım Ârif Kazvînî'nin 1924 yılında Berlin'de yayınlanan Divan'ının PDF'si kullanılmıştır. Divan'ın derleme olması hasebiyle sayfa sayılarında bir takım düzensizlikler vardır. Bu yüzden makale içerisinde karışıklık yaşanmaması için Divan'ın PDF sayfa sayıları esas alınmıştır.

olmadığı için şiirlerini başkalarına okutmuştur (Sapânlû, 1369: 437). Aynı dönemde Muhammed Takî Meliku's-Şuarâ Bahâr'ın da tasnif türüne yöneldiği görülmektedir. Dönemin tımtırlıklı şairlerinden olan Bahâr'ın tasnifleri o dönemde Kazvîni'nin şiirleri kadar dikkat çekmemiştir (Covzî- Mirzâyî- Gorcî, 1396: 121).

Kazvîni'nin tasniflerinin bir kısmı notaya dökülmediği için yok olmuştur. Yaşadığı dönemde İran'da nota bilgisinin olmamasından büyük üzüntü duyan şair, İstanbul yolculuğu esnasında, o zaman İstanbul'da kurulan Türkiye'nin ilk resmi müzik okulu Dârülelhan'ı görmüş, İran'da müzik eğitimi veren bir okul açma arzusuna kapılmıştır. Fakat bu hususta somut adımlar atamamıştır. Ârif Kazvîni İran edebiyatına ve musikisine sunduğu en önemli katkısının vatan konulu tasnifleri olduğunu dile getirmiştir. Şair vatan konulu tasnifleriyle İran halkına vatanın şehir ya da köyün dışında insanın yaşadığı memleket olduğunu öğrettiğini ve bu anlamda büyük bir hizmet sunduğunu ifade etmiştir (Kazvîni, 1924: 292-293).

Ârif Kazvîni'nin hayatına bakıldığında şairin Kaçarlar döneminde edebi ve siyasî anlamda hareketli ve etkin bir yaşama sahip olmasına karşın Rızâ Şah döneminden itibaren (1920'den vefatına kadarki süreçte) son derece münzevi bir hayat yaşadığı görülmektedir. Rıza Şah döneminde şair ne açıktan hükümete karşı bir duruş sergilemiş ne de yergide bulunmuştur. 1920'li yıllarda güzel sesini de kaybeden (Sapânlû, 1369: 76) Kazvîni ailesi ve akrabaları olmadığı için hayatının son günlerini Hemedan şehrinde sürgünde, yalnızlık ve fakirlikle geçirmiştir (Şâfeî, 1380: 273).

1. Ârif Kazvîni'nin Düşünce Seyri

1.1. Ârif Kazvîni'nin Kaçarlar Döneminde Hükümete Yaklaşımı

Kaçarlar döneminde Rusya ve İngiltere tarafından neredeyse işgal altındaki İran'da adeta bir kaos ortamı hakim olmuştur. İngiltere siyasî çıkarlarını icra edebilmek için bir taraftan Rusya'nın gücünü kırmaya çalışmış diğer taraftan ülkede kargaşa çıkarmıştır. İran'da liyakatsiz devlet adamlarını para ve makamla kendi istediği doğrultuda kullanan İngiltere, satın alamadığı devlet adamlarını korkutarak onlar üzerinde yaptırımlar uygulamıştır. İngiltere ve Rusya'nın bu dönemde İran'ın kaynaklarını sonuna kadar sömürmesi ülkede ciddi mali krizlere sebep olmuştur. İngiltere ve Rusya arasındaki mücadelede bağımsızlığını yitiren Nâsiruddin Şah (1831-1896) son dönemlerinde yetkinliğini tamamen yitirmiştir. Hayatının son zamanlarını avda, Avrupa'ya yaptığı yolculuklarda ve eğlence ortamlarında geçiren Şah'ın yaşam tarzı halkta tepki yaratmıştır (Aryenpûr, 1387a: 223).

Nâsiruddin Şah'ın ölümünün ardından on iki yaşındaki Muzafferin Şah (1896-1907) tahta getirilmiştir. Etrafında bilgisiz bir grup devlet adamı olan Muzafferiddin Şah siyasî birikimden yoksun, insanlara kolay inanan biriydi. Başbakanı Emînüddeve zamanında yabancı ülkelerin etkinliği devam etmiştir. Muzafferiddin Şah döneminde ülkede adaletsizlik ve kargaşa ortamı devam ederken halk Şah'ın, bakanlarının ve devlet memurlarının zulmü altında ezilmiştir (Aryenpûr, 1387b: 1). Kaçarlar Hanedanı'nın neredeyse karakteristik özelliği olan bu durum hanedanlığın yıkılışına dek sürmüştür.

Ârif Kazvîni 1898 yılında Tahran'a gittikten kısa bir süre sonra Kaçar Hanedanı sarayında ilgi görmesine karşın Meşrutiyet hareketleri başlayınca saraydan uzaklaşarak demokratik sol kanada meyletmiştir (Kanar, 2013:199). Şairin sola meyletmesinin sebebi muhtemelen Kaçar Hanedanı'nın liyakatsiz yönetimi ve halkın istek ve ihtiyaçlarının göz ardı edilmesidir. Zira bu dönemde sarayda keyfi uygulamalar yapılmakta, makam ve rütbe sahipleri devlet imkanlarını istediği gibi kullanırken halkın durumu görmezden gelinmekteydi. Bizzat şahit olduğu olayların da etkisiyle Ârif

Kazvîni yaşananlara sessiz kalmamış, ülkeyi yabancı devletlere ülkeyi terk eden, vaktini eğlence meclislerinde geçiren yöneticileri ülkenin çıkarlarını korumadığı, her türlü hırsızlığa ve başıboşluğa terk ettikleri için eleştirmiştir:

زده است یکسره خود را براه بد مستی

قسم بچشم تو ما مست و خصم هشیار است

پلیس مخفی نابود، محتسب به قمار،

(Kazvîni, 1924: 196) بخواب شهنه، عسس مست و دزد در کار است

Kendini fena şekilde mestliğe verdi

Gözüne yemin olsun ki biz kendimizden geçmişiz düşman ayık

Hafıyye ortada yok, muhtesip kumar oynamakta

Korucu uykuda, bekçi sarhoş ve hırsız iş başında

Yukarıdaki dizelerden de anlaşıldığı gibi ülkedeki ahlaki bozukluk sadece yönetici kesimde kalmamış toplumun hemen her kesimine sirayet etmiştir. Özellikle toplumda güveni sağlayacak olan emniyet görevlilerinin ahlaki değerlerinden uzaklaştığı dile getirilen şiirde yöneticilerin ihmali ve olaylara göz yumması söz konusudur.

Nâsiruddin Şah döneminden itibaren ülkede sürekli yenilikler yapılması ve meclisin kurulması fikri, dillerde dolaşmış fakat bu konuda somut adımlar atılamamıştır (Ademiyet, 3-5: 1387). Yabancı ülkelerin nüfuzunun gün geçtikçe artması yapılan her yenilik faaliyetinde onların ellerinin olmasına sebep olmuştur. Böylece kendi çıkarlarını esas alan yabancı devletlerin uygulamaları ülkeyi kalkındırmak bir tarafa daha kötü bir noktaya sürüklemiştir. Kazvîni bu durumu dile getirdiği şiirinde ülkeyi imar ettiğini zanneden ve halkı kandırmaya çalışan yöneticileri şeytanlıkla nitelendirmiştir:

خانه کوشود از دست اجانب آباد

ز اشک ویران کنش آنخانه که بیت الحزن است

جامه کوشود غرقه بخون بهر وطن

بدر آن جامه که تنگ تن و کم از کفن است

...

آن کسی را که در این ملک سلیمان کردیم

(Kazvîni, 1924, 182) ملت امروز یقین کرد که او اهرمن است

Ecnebilerin eliyle abâd olan ev

Beytü'l-hüzündür senin gözyaşlarıyla viran ettiğin

Vatan için kana bulanmayan elbiseyi

Yırt çünkü dardır bedene ve kefenden beterdir

...

Bu ülkede Süleyman ettiğimiz kişinin

Bugün herkes bildi şeytan olduğunu.

Ârif Kazvîni Kaçar Hanedanı Şah'larını İran mitolojisinde şeytani bir figür olan Dehhâk'a benzetmiştir. Efsaneye göre zalim bir padişah olan Dehhâk, omzundaki

yılanları beslemek için her gün iki gencin kanını dökülmesini emretmekteydi. Kâve adlı demirci Dehhâk'ın zulmüne başkaldırış ve bu zulme dur demiştir (Firdevsî, 1389: 20-21). Ârif Kazvîni aşağıdaki dizelerde söz konusu efsaneye telmih yaparak ülkenin geldiği durumun vahametini sergilemiştir:

نابود باد ظلم ضحاک مار دوش

(Kazvîni, 1924: 185). تا بود و هست کاوه حداد زنده باد

Yok olsun omzunda yılan taşıyan Dehhak'ın zülmü

Var olduğu müddetçe demirci Kâve çok yaşa

Bu dönemde şehzadelerin ve yöneticilerin bir gerekçe olmaksızın halka yaptığı işkenceler hatıralara kaydedilmiştir. Örnek olması açısından Muzafferin Şah'ın oğlu Ebul Fettah Mirza'nın yaşlı bir bahçivana yaptığı işkence son derece şaşırtıcıdır: yaşlı bir bahçivani gül suyu kaynatırken gören Şehzade, kaynar gül suyunun bahçivanın yüzüne dökülmesini emretmiştir. Bahçivanın bütün yalvarmalarına karşın şehzade kararından vaz geçmemiş ve bahçivanın yüzü kaynar gül suyu serpilerek yakılmıştır. Kaçarlar döneminde buna benzer keyfi uygulamaların ve birçok işkencenin yapıldığı yazılı kaynaklarda mevcuttur (Rıdvanî, 1381: 51). Ârif Kazvîni ülkede yapılan zulümlerin çığırından çıktığını şu dizelerle ifade etmiştir:

ز حد گذشته تعدی کسی نمیبرد

حدود خانه بی خانمان ما ز کجاست

برای ریختن خون فاسد این خلق

خبر دهید که چنگیز پی خجسته کجاست

بگو هیئت کابینه سر زلفش

که روزگار پریشان ما ز دست شماست

چه شد که مجلس شوری نمیکند معلوم

که خانه خانه غیر است یا که خانه ماست

خراب مملکت از دست دزد خانگی است

ز دست غیر چه نالیم هر چه هست از ماست

اگر بحالت عدلیه پی برد شیطان

(Kazvîni, 1924: 186) کند مدلل تقصیر ز آدم و حواست

Zulüm haddi aştı kimse sormuyor

Evsiz barksızlığımız nereye kadardır

Bu halkın fasit kanını dökmek için

Haber verin soyu mübarek Cengiz nerededir

Söyle zülfün başındaki Kabine Heyetine

Perişan günlerimiz sizin yüzünüzdendir

Ne oldu da Şûra Meclisi malum eylemiyor

Ev; yabancıların evi midir yoksa bizim mi?

Memleketin viran olması evdeki hırsızın yüzündendir

Başkalarından ne diye şikâyet edelim olan her şey bizdendir

Şeytan eğer adaletin peşine düşerse

Suçun Âdem ve Havva'da olduğunu delillerle ispatlar

Şairin ülke içindeki zulüm ve adaletsizliklere daha fazla tahammül edemediği ortadadır. Yöneticilerin ülkeyi yabancı güçlerle el ele vererek yok ettiğini gören Kazvîni çareyi Moğol hükümdarı Cengiz'i gelip bu ülkeyi yerle bir edip sorumluların kanını dökmesinde görmüştür. Adaletin kesinlikle söz konusu olmadığı böyle bir ortamda şairin ülkenin durumunun düzeleceğine olan umudunu tamamen yitirdiği görülmektedir. Başka bir şiirinde vatan aşkıyla oradan oraya ne yaptığını bilmez halde koşan şair memleketi yağmalayan, ülkenin imkânlarını kendi çıkarı için kullanan yöneticilere beddua etmiştir:

دو باره فتنه چشم تو فتنه بر پا کرد
دلم ز شهر چو دیوانه رو به صحرا کرد
خدا خراب کند آن کسی که مملکتی
برای منفعت خویش خوان یغما کرد

...

چو در قلمرو خود دید صفحه ایران

(Kazvîni, 1924: 194) سیاه و در هم چون صفحه چلیپا کرد

Yine gözünün büyüğü fitneyi uyandırdı

Gönlüm şehirden divane gibi çöle seğırtti

Kahreylesin Allah memleketi;

Kendi menfaati için yağma sofrasına çevireni

...

Kendi mülkü gibi gördü İran sayfasını (ülkesini)

Karalama kâğıdı gibi eğri büğrü yazdı (birbirine kattı)

Ülkesinde çıkar peşinde koşanların rahat bir hayat sürerken kendisi gurbette acı çeken şair İstanbul'da yazdığı şiirde vatan için ölmeye hazır olduğunu dile getirmiştir. Şiirde şairin kendini belli bir yere ait hissetmediği anlaşılmaktadır. Gökyüzü onu evinin çatısıdır adeta:

هزار برق نظر خیره سوی روی تو لیک
شعاع روی تو از پرتو نگاه من است
برای خود کلهی دوخت زین نمد هر کس
چه غم ز بی کلهی کاسمان کلاه من است
خرابه شده ایران و مسکن دزدان

کنم چه چاره که اینجا پناهگاه من است

اگر چه عشق وطن میکشد مرا اما

خوشم بمرگ که این دوست خیر خواه من است

ز تربیت من اگر سرزند گیاه و از آن

برنگ خون گلی ار بشکفت گیاه من است (Kazvîni, 1924: 191)

Binlerce yıldırım gibi bakış sana doğrudur fakat

Yüzündeki ışıltı benim bakışımın ışığındandır

Herkes kendine dikti bu keçeden bir külah

Külahsızlıktan ne diye üzüleyim külahımdır gökyüzü benim

Viran oldu İran ve hırsızların memleketi

Nasıl bir çare bulayım ki burası benim sığınağımdır

Her ne kadar vatan aşkı beni öldürse de

Ölmeye razıyım çünkü o hayrımı isteyen arkadaşımıdır benim

Mezarımın üzerinde açarsa yeşillikler ve o yeşillikten

Kan rengi bir gül biterse o benim çiçeğimdir.

Kazvîni'nin hayat hikâyesine bakıldığında yaşamı boyunca düzenli bir hayatı olmadığı görülmektedir. Oldukça hareketli bir yaşam şekline sahip olan şair, sürekli düzenlediği konserlerle halka hitap etmiştir. Tasnifler yazıp onları sahnede okumayı ciddi bir iş olarak görmüş, yönetimi yererek onların uygulamalarını halka duyurmaya çalışmıştır. Ârif Kazvîni bütün kalbiyle desteklediği meşrutiyet hareketlerine gönülden inanmıştır. Bu dönemde İran'da bir hukuk devleti kurulacağına ve birçok sorunun çözüleceğine olan kat'i inanç Kazvîni'nin yanı sıra toplumun her kesiminde ciddi bir heyecan yaratmıştır. Halk tabakasından, aydınına kadar herkesin desteklediği meşrutiyete olan inanç uzun süre canlılığını korumuştur. Ârif Kazvîni'nin Muzafferiddin Şah'ın tahtan indirilmesinin ardından yazdığı anlaşılabilir, şiirine meşrutiyetin ilan edileceğine olan inancı yansıtmıştır. Bu dönemde oldukça umutlanan Kazvîni, halkın gaflet uykusundan uyandığını, utanç perdesine benzettiği yönetimin baskı ve zulmünün son bulacağını dile getirmiştir:

پیام دوشم از بیرون می فروش آمد

بنوش باده که یک ملتی بهوش آمد

هزار پرده ز ایران درید استبداد

هزار شکر که مشروطه پرده پوش آمد

ز خاک پاک شهیدان راه آزادی

ببین که خون سیاوش چسان بجوش آمد

هخامنش چو خدا خواست منقرض گردد

سکندر از پی تخریب داریوش آمد

برای فتح جوانان جنگجو جامی

ز دم ز میکده فریاد نوش نوش آمد (Kazvîni, 1924:181)

Dün gece şarap satan pirden bana mesaj geldi

Şarap iç zira bir milletin aklı başına geldi
 İstibdat İran'da binlerce ar perdesini yırttı
 Binlerce şükür ki utanç perdesini kapatan meşrutiyet geldi
 Özgürlük yolunun şehitlerinin temiz toprağından
 Gör ki Siyavuş'un kanı cûşa geldi
 Hahameniş Allah istediği için yıkıldı
 İskender Daryuş'un tahribinden sonra geldi
 Savaşçı gençlerin zaferi için kadeh
 Coşkunluğundan meyhaneden iç iç diye feryada geldi

Kazvînî'nin İstanbul'dan döndükten sonra (1919) Tahran'da düzenlediği konserde söylediği *Yâd-ı Vatan* adlı şiiri oldukça ilgi görmüştür. Şiirde meşrutiyet hareketlerinin başarısızlığa uğramasından ötürü üzgün olduğu anlaşılan şair, ülkede esaretin devam ettiğini dile getirmiştir. Kendini Ferhat'la özdeşleştirerek onun gibi hâlâ mücadeleye devam ettiğini ifade eden Kazvînî esaret altında yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini şu dizelerle beyan etmiştir:

هر وقت ز آشیانه خود یاد میکنم
 نفرین بخانواده صیاد میکنم
 یا در غم اسارت جان میدهم بیاد
 یا جان خویش از قفس آزاد میکنم
 شاد از فغان من دل صیاد و من بدین
 دلخوش که یکدلی بجهان شاد میکنم
 جان میکنیم چو کوهکن از تیشه خیال
 بدبختی از برای خود ایجاد میکنند

(Kazvînî, 1924:192)

Ne zaman kendi yuvam aklıma gelse
 Avcının ailesine beddua ederim
 Ya esaretin gamıyla can veririm
 Ya canımı kafesten azad ederim
 Avcının gönlü şad benim gamımdan ve ben bu yüzden
 Mutluyum dünyada bir gönlü şad ettiğim için
 Can veriyorum dağı delen Ferhat gibi hayalin küsküsüyle
 Kendim için mutsuzluklar icat ediyorum

1.2. Ârif Kazvînî'nin İttihâd-ı İslâm Düşüncesine Yaklaşımı

Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Fermanı (1856) İslamcılık düşüncesinin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Gayr-ı müslimlere verilen ayrıcalıklar Müslüman aydınları harekete geçirmiştir. Ortadoğu, Afrika ve Balkanlar'daki Müslümanların bir arada tutulmasını hedefleyen ittihâd-ı İslâm düşüncesi Sultan Abdülaziz zamanında (1861-1876)'da ortaya atılmış ve II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) padişah tarafından desteklenmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki süreçte (1918) en parlak dönemini

yaşasa da ittihâd-ı İslâm düşüncesinden istenilen sonuç elde edilememiştir (Emiroğlu, 30: 2016).

İran'da Meşrutiyet döneminde ittihâd-ı İslâm düşüncesi siyasîleri olduğu gibi şair ve yazarları da etkisi altına almıştır. İran'da Kaçarlar Dönemi'nde yaşanan olaylar Mirza Ağa Han-ı Kirmanî ve Seyyid Cemâleddin Afgâni gibi siyasî yönü olan şahsiyetlerin Osmanlı topraklarında şekillenen ittihâd-ı İslâm anlayışına yönelmesine sebep olmuştur. (Başçı, 2016a: 903). İran'da yaşanan siyasî ve içtimaî olaylar bu ilginin sonraki yıllarda da devam etmesine ortam hazırlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Ruslar'ın İran'ın kuzeyinden Kazvin'e kadar ilerlemesi İran'da yabancı devletlerle hareket eden yönetimi de dâhil olmak üzere toplumda bir tepkiye sebep olmuştur. Böylece meclisin gıyabında Milli Mukavemet Komitesi kurulmuştur. Komite İran'ın batısına, İngiltere ve Rusya ile mücadele eden Osmanlı topraklarına doğru yönelmiştir. Bu komiteyi Osmanlı topraklarına sevk eden düşünce ittihâd-ı İslâm düşüncesidir. Komitenin merkezinin İstanbul'a taşınmasının ardından Mukavemet Komitesi'nin devlet yöneticileri ile Kazvîni'nin de aralarında bulunduğu bir grup aydın 1915 yılında İstanbul'a gitmiştir (Sapânlû, 1369: 46). Kirmanşah şehrinde kurulan bu komite hedeflerine ulaşamamış ve kısa süre içinde dağılmıştır (Aliyan Nejad, 93: 1357).

İran'da Meşrutiyet döneminde (1906-1911) ittihâd-ı İslâm düşüncesi siyasîleri olduğu gibi şair ve yazarları da etkisi altına almıştır. Her ne kadar ittihâd-ı İslâm düşüncesi Farsça şiir yazan İranlı şairlerin birinci hatta ikinci dereceden önemsedikleri konular arasında olmasa da Meşrutiyet döneminde şairlerinin asli konularından sayılmıştır. En umulmadık Fars milliyetçisi olan şairlerin şiirlerinde de rastlanılan ittihâd-ı İslâm düşüncesi (Şefi Kedkeni, 1390: 53) bu dönemde dindar biri olmamasına karşın Ârif Kazvîni'nin şiirlerinde de görülmüştür (Sapânlû, 1369: 46). Kazvîni aşağıdaki şiirinde bütün müslümanları Osmanlı topraklarında o günlerde dillerde dolaşan ittihâd-ı İslâm anlayışı etrafında toplanmaya davet etmiştir:

کفر و دین به هم در مقاتله است   پیشرفت کفر از نفاق ماست

(خدا در نفاق ماست)

کعبه یک، خدا یک، کتاب یک   این همه دویی از کجا رواست؟

(وای کجا رواست)

بگذار از عناد باید اینکه داد دست اتحاد کز لحد برون دست مصطفی است (خدا)

(خدا دست مصطفی است امان دست مصطفی است)

وقت کار است دل از غم بیقرار است، غم دل بیشمار است

مدد کن ناله دل اندر فشار است

مرا زین زندگی ای مرگ عار است

غمش چون کوه و عارف بردبار است (Kazvîni 1924: 321)

Küfür ile din savaş halindedir, küfrün ilerleyişi bizim ayırışmamızdandır

(Ey Allah'im bizim nifakımızdandır)

Kâbe bir, Allah bir, kitap bir, bu ikilik reva mıdır?

(Ey Allah'im nasıl reva olur)

Bırak inadı, birlik elini uzatalım

Mezardan uzanan el Mustafa'nın elidir (Başçı, 2016b: 60-61).

(*Ey Allah'ım Mustafa'nın elindedir emniyet, Mustafa'nın elinden*)

İş yapma zamanıdır, gönül kederden perişandır, gönlün gamı sayılamayacak kadar çoktur

Ağlamalara çare ol, gönül zorluklar içindedir

Ey ölüm, böyle yaşamak benim için utançtır

Gamı dağlar kadardır ve Ârif sabırlıdır

Meşrutiyet'in başarısızlıkla sonuçlanması büyük ihtimalle Ârif gibi İranlı şair ve aydınların ülkede yeni bir anlayışın kolay kolay iç dinamiklerle olamayacağı anlayışına sürüklenmiştir. Komşu ülkelerdeki gelişmeleri takip eden yazar, şair ve aydınlar müslüman ülkelerin ortak bir çözüm üretebileceğini düşünmüş olmalıdır. Kazvî'nin şiirinin o dönemde birçok kişinin düşüncelerine tercüman olduğu muhtemeldir. Şiirde yaşananlardan ötürü son derece üzgün olduğunu dile getiren Kazvî müslümanlar ile kâfirler arasında bir savaş olduğunu, bu savaşın üstesinden ancak Müslümanlar arasındaki bir ittifakla gelinebileceğine dikkat çekmiştir.

1.3. Ârif Kazvî'nin Turancılık İdeolojisine Yaklaşımı

Kazvî İstanbul'da bulunduğu süre içinde (1915-1919) ülkede İslam birliği düşüncesinin yanı sıra Turancılık gibi farklı anlayışların da ilgi gördüğünü müşahade etmiştir (Sapânlû, 1369: 52). Elbette ki Kazvî'nin İstanbul'da olduğu dönemde Osmanlı topraklarında ittihad-ı İslâm düşüncesinin yanında Turancılık fikri de gündemdeki konulardandı. Zira 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı tarihinde Fransız ihtilalinin etkisiyle vatan kavramı ön plana çıkmıştır. Osmanlı tebaasının kanun önünde eşit olduğu ilkesine dayanan bu anlayış Fransa gibi özgür ve eşit bir ulus meydana getirme fikrine dayanmaktaydı. Avrupa'da İstanbul'daki merkez hükümete karşı olan Jön Türkler bu görüşü benimsemişti. Türk milliyetçiliğinin ilk manifestosu 1904 yılında yayınlanmıştı ve bu çerçevede Jön Türklerin asli arzuları Osmanlı topraklarında Türk milliyetçiliğinin gelişmesiydi. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nda kaybolmuş Türk kimliğini öne çıkarmak isteyen Jön Türkler, Türklerin toplumsal bir birlik kurmasını ve güçlendirmesini arzu etmekteydiler (Arai, 2001: 180). O dönemde Türk milliyetçiliğini vurgulayan diğer bir oluşum da Türk Ocaklarıdır. 1911 yılında bildiri yayınlayan Türk ocakları, Türk gençlerine Türklük duygusu kazandırmayı hedeflemişlerdir (Arai, 2001: 180). Balkan Savaşı'yla birlikte "Türk hükümeti", "Türk ordusu", "Türk hakani" gibi ifadeler kullanılmaya başlanmasıyla İslamcılar Türklerden ayrıştırılıyordu (Berkes, 436: 2003). Buna karşın "Türk milleti" kavramına tepki gösteren İslamcılar ise Türk milletinin olamayacağına ancak İslam ümmeti olabileceğine inanıyorlardı (Berkes, 408: 2003). Osmanlı topraklarında II. Meşrutiyet'in (1908) ilanı geniş kapsamlı bir ideolojik farklılaşmaya sebep olmuştur. İslamlaşmak, batılılaşmak ve uluslaşmak fikirleri etrafında oluşan bu düşünce akımlarının (Berkes, 410, 2003) tezahürlerini bugün dahi görmek mümkündür. Bu bağlamda Ârif Kazvî'ni o dönemki fikir oluşumlarını geniş boyutlarıyla algılayamamış olduğu ve Osmanlı Devletini Turancılıkla eşleştirdiği şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Ârif Kazvî İstanbul'da bazı Osmanlı Türklerinin soylarını Cengiz Han'a yani Moğollar'a dayandığına şahit olmuştur. Turancıların Türkçe konuşan bütün milletleri bir bayrak altında toplama fikrine tepki gösteren şair Türk dilini yererek Turancıların İranlıların Türk soyundan geldikleri anlayışına karşı çıkmıştır (Sapânlû, 1369: 53). Elbette o dönemde Türk Ocağı'nda verilen konferanslarda bu tarz iddiaların yer aldığı görülmektedir. Dönemin şair ve siyasî şahsiyetlerinden olan Sâmih Rifat'ın *İran Tarihi ve Türkler* adlı yazısında Zerdüş'tün Türk asıllı olduğu ifade edilmiştir (Uçman, 281:

2016). Bu dönemde şair, yazar ve siyasetçileri arasında bu minvalde yaşanan tartışmalara tanıklık etmesi muhtemel olan Ârif Kazvîni şiirde İran'ın Azerbaycan bölgesindeki Türklere seslenerek onları Farsça konuşmaya teşvik etmiş, İran geleneğinin ve Zerdüştlük anlayışının zayıfladığı dönemlerde onlara Türk milliyetçiliğini akıllarına dahi getirmemelerini tembihlemiştir:

زبان ترک از برای از قفا کشیدن است
صلاح پای این زبان ز مملکت بریدن است
دو اسبه با زبان فارس
از ارس پریدن است (خدا جهیدن است)
نسیم صبحدم خیز بگو به مردم تبریز
که نیست خلوت زردشت
(جای صحبت چنگیز) (جای صحبت چنگیز)
زیانتان شد از میان بگوشه نهران
سیاه پوش و خاموش ز ماتم سیاوش
گر از نژاد او بید نکرد باید این دو را فراموش
(Kazvîni, 1924: 323-324)

Türkün dili eziyet etmek içindir

Farsça ile memleketten sökülüp

Dörtünela Aras'tan öteye atılması, bu dilin hayrınadır (Başçı, 2016b:62).

Sabah rüzgârı kalk Tebriz halkına söyle

Zerdüş'tün yokluğunda

(Cengiz'den bahsetmenin yeri yoktur) (Cengiz'den bahsetmenin yeri yoktur)

Diliniz saklı bir köşede yok oldu

Siyavuş'un mateminden karalar giyin ve susun

Eğer onun soyundansanız bu ikisini unutmamalı

Ârif Kazvîni Türklerin Azerbaycan ile ilgili emellerinin açığa çıkması üzerine yazdığı belirttiği bu tasnifte İran'daki Geçici Hükümet taraftarları ile İran Demokrat Partisi kurucularından Muhammet Emin Resulzâde'yi Osmanlılara hizmet etmekle itham etmiştir (Başçı, 2016b: 62).

Kazvîni Osmanlı imparatorluğu'nu I. Dünya Savaşı'nda Müslüman bir devlet olmasına karşın İran topraklarını girdiği için eleştirmiştir. Bu durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçülük hissiyatına bağlaması şairin derin ve kapsamlı bir düşünceden yoksun olmasıyla ilişkilendirilebilir. Birçok konuya coşkun duygularıyla yaklaşan şair, Osmanlı askerine karşı koyacak geçmişteki güçlü İran şahlarının eksikliğinden duyduğu üzüntüyü yazdığı şiirde şu şekilde dile getirmiştir:

کجاست کیقویاد و جم خجسته اردشیر کو
شهان تاج بخش و خسروان باجگیر کو
کجاست گبو پهلوان (کجاست گبو پهلوان)
و رستم دلیر کو (رستم دلیر کو)

ز ترکان این عجب نیست چه که اهل نام و نسب نیست

قدم به خانه کیخسرو این ز شرط ادب نیست

(این ز شرط ادب نیست) (این ز شرط ادب نیست)

ز آه و تف اگرچه کف زنی چو دف

بزن بسر که این چه بازی است که دور ترک بازی است

برای ترک سازی عجب زمینه سازی است (Kazvîni, 1924: 323)

Nerede Keykubat ve kutlu Cem, Erdeşir nerede?

Taç ve taht bağıslayan şahlar ve haraç bağlayan padişahlar nerede?

Nerede yiğit Giyu? (nerede yiğit Giyu)

Ve cesur Rüstem nerede? (cesur Rüstem nerede)

Soyu soppu bilinmeyen Türklere şaşırmaq olmaz!

Keyhüsrev'in evine girmek edebin şartı değildir

Ah vah edip def gibi başına vurup köpürsen de

Vur başına, bu nasıl bir oyundur? Türk oyunudur

Türkleştirme için ne acayip bir hazırlıktır

Osmanlı Devleti'nin halkının Türk olması hasebiyle yakınlık hissettiği İran'ın Azerbaycan bölgesi hususunda İran'da kurulan geçici hükümetin sessiz kalmasına Ârif şu şiiriyle tepki vermiştir:

حکومت موقتی چه کرد. به که نشنوی

گشوده شد در سرای جم به روی اجنبی

بیاد رفت خاک و و کاخ و بارگاه خسرو (Kazvîni, 1924, 522)

Geçici hükümet ne yaptı? En iyisi kimseye kulak asma

Cem'in sarayının kapılarını ecnebilere açtı

Hüsrev'in toprağı, sarayı ve padişahlık çadırı yok oldu gitti

Şair dönemin İran Başbakanını Azerbaycan'ı İran'ın sakat uzvuna benzettiği gerekçesiyle eleştirmiştir (Kazvîni, 1924: 328):

جان برخی آذربایجان باد

این مهد زردشت امان باد

هر ناکست کو عضو فلج گفت

عض فلج کو، لالش زبان باد

کلید ایران تو شهید ایران تو امید ایران تو

دروود بر روانت از روان پاکان باد (Kazvîni, 1924: 329)

Can Azerbaycan'a feda olsun

Bu Zerdüşt toprağı güvende olsun

Sana felçli uzuv diyen aşâğılık kişî

Söyle felç olsun dili tutulsun

İran'ın kilidi sensin İran'ın şehidi sensin İran'ın ümidi sensin

Selam ruhuna, temiz ruhuna olsun

Ârif Kazvîni'nin genel olarak Turancılığı eleştirdiği şiirleri yanında bir de İstanbul'da olduğu süre zarfında pantürkist olduğunu düşündüğü dönemin şair ve yazarlarından biri olan Süleyman Nazif'i yeren bir şiiri vardır. Kazvîni'nin hiciv içerikli şiirlerinin toplandığı divanın ilgili bölümünde Süleyman Nazif'in İran heyetinin Paris Barış Konferansı'nda çizdiği yeni sınırlarını duyduğunda çok sinirlendiği iddia edilmektedir. Bu yazıda Süleyman Nazif'in *Hâdisât* gazetesinin birkaç sayısında İran'ı ve İran milletini küçük düşüren yazılar yazdığı ifade edilmektedir. Aynı yazıda Ârif Kazvîni'nin Süleyman Nazif'in yazısına bir cevap niteliğinde bir şiirle karşılık verdiği belirtilmektedir (Divan-ı Eş'ar-ı Tanz u Hezel-i Ârif Kazvîni, 16 Nisan 2020, 17). Söz konusu şiiri incelendiğinde Kazvîni'nin o dönemde Osmanlı topraklarında yaşanan fikri tartışmaları nasıl yorumladığına dair bir takım ipuçları bulmak mümkündür. Daha çok duygusal bir bakış açısıyla sübjektif yorumların yapıldığı şiirde Süleyman Nazif hedef alınmıştır. 43 mısralık uzun şiirinin hepsini olmasa da bir kısmının burada verilmesi uygun görülmüştür:²

ز من بگو به سلیمان نظیف تیره ضمیر / که ای برون تو چون شیر و اندرون چون قی

İçki kararan Süleyman Nazif'e söyle benim söylediğimi, ey dışı süt gibi beyaz ve içi zift gibi kara olan

اگر به مجلس صلح جهان به ترکان راه / نداده اند، ز ایرانیانیبؤد تقصیر؟
نوشته دست قضا حکمتان که: «محکومید / به مرگ» پنجه نشاید فکند با تقدیر
هر آنکه زندگیش بار عار آرد و ننگ / نهال عمرش بر کنده به بود از زیر
همیشه روح تمدن ز ترک منجر است / ز من نرنج، حقیقت چو بشنوی بپزیر
تو را که کودک دیروزی است دولتتان / کجا رواست که شوخی کند به دولت پیر؟

Dünya Sulh Örgütü (Paris Barış Konferansı) Türklere yol vermediyse İranlıların suçunu ne?

Kader yazdıysa hükümünüzü “mahkûmsunuz, ölüme” takdirle cebelleşmek yaraşmaz

Hayatı ayıp ve utançtan ibaret olanın, ömür filizini kökünden söküüp atmak en iyisidir

Medeniyetin ruhu daima Türk'ten bîzârdır, alınma bana, duyduğunda hakikati kabul et

Dünkü çocuk olan devletinizin, böyle kadim bir devletle alay etmesi nasıl reva görülür?

خیال «آذرآبادگانت» اندر سر / فتاده بود، تو زین پس بدین خیال بمیر

“Azerbaycan” hayalini kuruyorsun kafanda, bundan sonra bu hayalle öl

دهان پاک برد نام شاه اسماعیل / که نیست طعمه هر مرغ لاشخوار انجیر

Şah İsmail'i temizler anar, leş yiyicilerin ağzına incir nasip olmaz

Daha çok duyguların hâkim olduğu şiirde Ârif Kazvîni öncelikle Süleyman Nazif'e seslenmekte, ülke meselelerinde adeta onu muhatap almaktadır. Turancılara yapacağı

² 43 beyitlik olan şiirin tam tercümesi için bkz: Başçı, Nezahat. “Arif Kazvîni'nin Süleyman Nazif Kasidesi”, Doğu Araştırmaları, Sayı:16, 2016/2, s: 66-69.

eleştirileri onun üzerinden yaptığı görülen şiirde Türk devletinin, Osmanlı Devletini kast ediyor olmalı, yok olmaya mahkûm olduğunu ve bütün medeniyetlerin Türk'lerden bizar olduğunu iddia etmektedir. Şiirinde Türklerin devlet geleneğini azımsayan Kazvîni, Azerbaycan'ın hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin toprağı olmayacağını dillendirmektedir.

Kazvîni'nin kastettiği Süleyman Nazif'in *Hâdisât* gazetesindeki söz konusu yazının 8 Mayıs 1335/1919 yılında *İran Nereleri İstiyor* adlı yazısı olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan yüksek lisans tezinde tam metni verilen yazıda Süleyman Nazif, İran hükümetinin Versay Konseyi'nde istediği toprakları belirterek söze başlamıştır. Bu yazıya göre İran'ın istediği topraklar; Aral Denizi'nden Amuderya'ya kadarki Hazar Denizi eyaletleri, Bakü ve Erivan dâhil olmak şartıyla Kafkas eyaletleri, Tiflis, Erzurum, Kafkasya'dan Derbend'e kadarki bölge, Kürdistan eyaleti, Fırat'tan Halep'in yüz mil dâhiline kadar Diyarbakır'ı güneyden Musul, kuzeyden Muş ve Van ve bir de Basra Körfezi'ndeki Bahreyn adalarıdır. Yazısında İran'ın bu kadar geniş arazileri yönetemeyeceğini ifade eden Süleyman Nazif, Sâsâni devleti yıkıldığından beri İran'ın sürekli bir esaret ve ayaklanma içinde olduğunu hâlihazırda ise Rus, İngiliz ve Osmanlı Devletleri'nin topraklarında hâkimiyet kurduğunu belirtmiştir. İran'ın kendi tebaasına dahi söz geçiremezken bu kadar toprağı yönetemeyeceğini dile getiren Nazif, şiir ve edebiyatına hayran olduğu İranlıların itibarını asla zedelemek istemediğini fakat Paris'teki İran heyetinin vatanından toprak talep etmesini de kabul edemeyeceğini belirtmiştir (Taşçı, 186-189: 2015). 9 Mayıs 1335/ 1919'da yazdığı *Vay Bürütüs, sen de mi?* adlı yazısıyla aynı konuya devam eden Süleyman Nazif'in her iki yazısında da tarihi tespitler yaparak dönemin hükümetini eleştirse de hakaret ettiği rastlanmamıştır.

Ârif Kazvîni'nin genelde Osmanlı'nın özelde Süleyman Nazif'in İran'ın Azerbaycan topraklarında gözü olduğu iddiası ile ilgili Nazif'in yazısında herhangi bir imaya rastlanmamıştır. Nazif yazısında söz konusu bölgenin Rusların işgali altında olduğunu ve İran hükümetinin elinin kolunun bağı olduğunu işaret etmiştir. Kazvîni'nin Şah İsmail'le ilgili eleştirisi Nazif'in "Şah İsmail'in bir Türk Devlet'i olmasına" yaptığı vurgudan ötürü olsa gerek. Zira Nazif yazısında Şah İsmail'in İran'ı istila ederek orada bir Türk devletinin hâkimiyetini sağladığını beyan etmiştir (Taşçı, 187-188: 2015).

Ârif Kazvîni şiirinde Süleyman Nazif'i Turancı olmakla nitelemiştir. Oysaki yazar kendisini Müslümanlık, Osmanlılık ve Türklük çerçevesinde değerlendirmiş, Müslüman ve Osmanlı olmasını Türk olmasından daha önemli addetmiştir (Uçman, 277: 2016). Süleyman Nazif'in Ârif Kazvîni'nin zannettiği türden bir Türk milliyetçisi olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı fikrini savunan Nazif, Türklerin Moğollar'la akraba olduğunu düşünmediği gibi bu tarz düşüncelerin Türkçüler tarafından iddia edildiğini savunduğu görülmektedir (Berkes, 439: 2003). Süleyman Nazif'in yazdığı yazılarında İranlılara hakaret bulunmadığı gibi onları öven sözleri mevcuttur. Nazif İran'ın önemli bir medeniyete sahip olduğunu ve Arapların fikren İranlıların etkisi altında olduğunu ifade etmiş daha da ileri giderek İran kültür ve medeniyetinin Yunan kültürü üzerinde etkili olduğunu iddia etmiştir (Uçman, 277-278: 2016).

Çalışmada elde edilen bulgulardan Ârif Kazvîni'nin Süleyman Nazif'in fikir dünyasını tam olarak anlamadığı anlaşılmaktadır. İranlı şairin Nazif'in yazdığı birkaç yazıdan rahatsız olması üzerine milliyetçi duygularının etkisiyle galeyana geldiği düşünülmektedir. Osmanlı topraklarında birçok düşüncenin yanı sıra ittihâd-ı İslâm ve Türkçülük tartışmalarının yapıldığı bir dönemde İstanbul'a gelen Kazvîni'nin dönemin fikir ortamını geniş kapsamlı anlayamadığı ve kendine göre bir takım çıkarımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ârif Kazvîni'nin aşırı milliyetçilik duygularının onu şovenist bir tutuma sevk ettiği görülmektedir.

İstanbul dönüşünde istediğini bulamayan Kazvîni duygularını şu dizelerle ifade etmiştir:

ز من نیپرس چونی دلی چو کاسه خونی
ز اشک پارس که افشا نمود راز درونی
اگرچه جان از این سفر بدون درد سر
اگر بدر برم من بشه خبر برم من

چه پرده های نیرنگ زشان به بارگاه شه درم من (Kazvîni, 1924: 322)

Bana nasıl olduğumu sorma yüreğim kan dolu bir kâse gibidir

Gözyaşlarıma sor çünkü içimdeki sırrı ifşa eder

Her ne kadar bu yolculuktan başımız bir derde girmeden döndüyssek de

Kapısına varırsam Şah'a haber vereyim

Onların perde arkasındaki hilelerinden Şah'a bildireyim ben

Görüldüğü gibi Kaçarlar dönemi İran'ın millî bir birlik oluşturamadığı, yöneticiler ve halkın arasında uçurumların olduğu bir dönemdir. Yöneticilerin yabancı devletlerden bir fayda sağlayamadıkları gibi ülkenin kaynaklarını kendi menfaatleri için kullanmaları İranlı aydın ve siyasîlerin ülke dışında çareler aramaya sevk etmiştir. Ârif Kazvîni yabancı ülkelere bel bağlayan siyasîlerin umduklarını bulamadıklarını şiirinde dile getirmiştir:

بکوی میکده هر کس که رفت باز آمد
ز قید هستی این نشه بی نیاز آمد
هزار شکر که ایران چو کبک زخمی باز
برون ز پنجه شاهین و شاهباز آمد
بگو که پنهان کردند قاطعان طریق
از آن که قافله دزد رفته باز آمد
مدرس از راه ترکیه و حجاز و عراق
دو باره چون شتر کوک بی جهاز آمد
چه احترام بر آن حاجیست مردمرا
که بی وضو سوی حج رفتن و بینماز آمد
میان دیو و سلیمان چه امتیاز که رفت

سوی سبا و ز کف داد امتیاز آمد (Kazvîni, 1924: 200)

Meyhanenin sokağına kim gittiyse geri döndü

Bu neşenin varlığının bağından ihtiyaçsız döndü

Binlerce şükür ki İran yaralı keklik gibi yine

Şahin ve doğanın pençesinden kurtuldu

Söyle yol kesiciler saklansınlar

Çünkü giden hırsız kafile geri geldi

Muderris Türkiye, Hicaz ve Irak yolundan

İki kez çıplak deve gibi yüksüz geldi

O hacıya ne diye saygı duysun ki halk

Abdestsiz hacca gitti ve namazsız geldi

Şeytan ve Süleyman arasındaki fark nedendir ki gitti

Seba tarafına ve ülkenin kaynaklarını (yabancılara peşkeş) verdi geldi

Ârif Kazvînî'nin şiirde kastettiği "Müderris" muhtemelen Kirmanşah şehrinde kurulan Milli Mukavemet Komitesi'nde yer alan Seyyid Hasan Müderris'dir. Merkez devletin gıyabında kurulan komitede dışişleri bakanı olarak atanan Müderris, dönemin devlet yetkilileri ile görüşme üzere İstanbul'a gitmiştir. Müderris, Kazvînî gibi, II. dünya Savaşı bittikten sora arzusuna ulaşmadan ülkesine geri dönmüştür (Aliyan Nejad, 93: 1357). Muderris İstanbul'da Talat Paşa ve Said Halim Paşa'yla görüşmüştür (Erişim 30 Ağustos 2020). Şiirden yabancı devletlerle yapacakları antlaşmalardan siyasî imtiyaz uman hükümetten bağımsız komitelerin yanı sıra resmî devlet yetkililerinin de zarara uğrayarak ülkelerine geri döndükleri anlaşılmaktadır. Ârif Kazvînî'nin yaralı keklige benzettiği İran'ın bu dönemde yabancı ülkelerin kışkacından kurtulması ancak bu ülkeler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanmasıyla olmuştur.

1.4. Ârif Kazvînî 'nin Sosyalizme Yaklaşımı

Ârif Kazvînî İstanbul'dan İran'a döndüğünde ülkesini ayrılmadan önceki halinden daha kötü bir durumda bulmuştur. Böylece Tahran'da düzenlediği konserlerle hükümeti eleştirmeye devam etmiştir. Bu arada Rusya'da Bolşevik Devrimi gerçekleşmişti. Kazvînî işçi devriminin tarihi arka planını ve önemini tam anlamıyla bilmemesine karşın, büyük bir coşkuyla ihtilâl için bir şiir yazmıştır. Yazdığı bu şiirde doğrudan Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin'e seslenen şair ondan İran'ı içinde bulunduğu durumundan kurtarmak üzere İran milletine yardıma gelmesini istemiştir:

ای لنین، ای فرشته رحمت   کن قدم رنجه زود، بی زحمت
تخم چشم من آشیانه تست   هین، بفر ما که خانه خانه تست

...

یا خرابش کن و یا آباد   رحمت حق به امتحان تو باد! (Âryenpûr, 1387: 351)

Ey Lenin, ey rahmet meleği, derde deva ol, bî- zahmet

Gözümün bebeği senin yuvandır acele et, buyur gel zira ev senin evindir

...

Ya yık ya abat et, hakkın rahmeti senin imtihanın olsun

Ârif Kazvînî Rusya'daki devrimin etkisiyle sosyalist anlayışa yakınlık duymuştur. Bu dönemki şiirlerinde Fars milliyetçiliğinin tezahür ettiği Mezdek anlayışı adeta komünizmle iç içe girmiştir (Sapânlû, 1369: 66). Mezdek inancının kurucusu hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Mezdek M.S. 478-531 yılları arasında yaşamıştır. Halk tarafından benimsenen Mezdek'in devrimci ruhu ve hitabet gücü onun benisenmesinde etkili olmuştur. Haksızlıkların olduğu, adaletsizliğin yaşandığı eski İran toplumunda onun sosyal adaleti önemsemesi fakirler tarafından desteklenmesini sağlamıştır. Sâsâni Padişahı Kubadi, Mezdek'e yakınlık duysa da ondan sonraki dönemlerde Mezdeklere karşı gösterilen hoşgörü sona ermiş ve Mezdeklar katledilmişlerdir. Yapılan katliamlar sonucunda Mezdek anlayışı kökünden kazınamamış, Mezdek'in fikirleri sonraki İran toplumlarında oluşan halk hareketlerinin

birçoğunun temel ideolojisini oluşturmuştur (Niray, 2001: 16). İslam öncesi İran toplumuna özel ilgisi olan Kazvîni eski İran anlayışlarından olmasının yanısıra ezilen halkın yanında olması sebebiyle muhtemelen Mezdekizm ideolojisine yakınlık duymuştur. Bu bağlamda sosyalist anlayış çerçevesinde ezilen halkın taraftarlığını yapan Kazvîni şiirlerinde emekçilere de mesaj vermeyi ihmal etmemiştir:

بدان که مملکت داریوش و کشور جم
به دست فتنه بیگانگان نخواهد ماند
به رنجبران ببار از من پیام کز اشراف
دگر به دوش تو بار گران نخواهد ماند

...

بماند از پس سی قرن عدل مزدک، لیک
به غیر ظلم ز نوشیروان نخواهد ماند
بگو بعارف بی خانمان خانه بدوش

(Kazvîni, 1924: 211-212) که جز خدا و تو کس لا مکان نخواهد ماند

Bil ki Daryuş'un memleketi ve Cem'in ülkesi.

Yabancılarının fitnesinin elinde kalmayacak

Benden emekçilere mesaj götür, eşraf

Artık senin omzuna ağır yükler koymayacak

...

Otuz asır sonra Mezdek'in adaleti kaldı, fakat

Nuşirvan'dan sonra zulümden başka bir şey kalmayacak

Söyle evsiz barksız göçebe yaşayan Ârif'e

Mekândan münezzeh Allah ve senden başka kimse olmayacak

Fars milliyetçiliğine yönelen Kazvîni kendini İslam öncesi İran medeniyetlerine yakın hissetmiş, Kaçarlar döneminde İngiltere'ye verilen tavizleri tarih ve kültürüne yapılan ihanet olarak görmüştür:

الهی انکه به ننگ ابد دوچار شود
هر آن کسی که خیانت به ملک ساسان کرد
باردشیر غیور دراز دست بگ.

(Kazvîni, 1924: 220) که خصم ملک تو را جزو انگلستان کرد

Ey Allah'im sonsuza dek utanca duçar olan

Sâsâni ülkesine ihanet eden

Haysiyetli ve kudretli Erdeşir'e söyle

Şah senin toprağını İngiltere'nin parçası yaptı

1.5. Ârif Kazvîni'nin Muhammed Takî Pisyân'a Yaklaşımı

İran'da özellikle İngiltere'nin hâkim olduğu dönemde çareyi sosyalizmde arayan şairin yabancı ülkelerden umudu kalmamıştır. Böylece Horasan'da Albay olarak görev yapan Muhammed Takî Pisyân'ın İran'ı kurtarabilecek tek kişi olarak görmüştür. Almanya'da pilotluk eğitimi alan Pisyân, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'ya karşı savaşmış ve İran'ın batısında Ruslarla yapılan savaşta galibiyetler elde etmiş bir komutandı (Sapânî, 1369: 71). Meşhed'de bir Komite kurmuş, oluşturduğu milli kuvvetlerle Horasan'da eyalet hükümeti teşkil etmişti (Abrahamian, 1391: 148). Pisyân 1921 yılında dönemin başbakanı Seyyid Ziya'dan aldığı emir ile Meşhed valisi olan Kavâmüs-Saltane'yi tutuklayarak Tahran'a teslim etmiştir. Fakat kısa süre sonra Seyyid Ziyaeddin Tabatabai görevden alınıp sürgüne gönderilince tutuklu olan Kavâmüs-Saltane Başbakanlığa getirilmiştir. Sonunda merkez hükümetle karşı karşıya gelen Pisyân öldürülmüştür. (Sapânî, 1369: 71-72). Pisyân'ın ölümü Kazvînî'yi derin bir üzüntüye boğmuştur (Kazvînî, 1924: 334). Şairin onun ölümü üzerine yazdığı şiirlerden biri şöyledir:

گریه کن که گر سیل خون گری ثمر ندارد
 ناله که ناید ز نای دل اثر اداری
 هر کسی که نیست اهل دل ز دل خبر ندارد
 دل ز دست غم مفر ندارد دیده غیر اشک تر ندارد
 این محرم و صفر ندارد
 گر ز نیم چاک جیب جان چه باک مرد جز هلاک
 هیچ چاره دیگر ندارد زندگی دگر ثمر ندارد
 (Kazvînî, 1924: 343-344).

Ağla kanlı gözyaşı selinin bir semeresi yoksa da

İnleme hançereden değilse tesiri yoktur

Gönül ehli olmayanın gönülden haberi yoktur

Gönlün gamın elinden kaçacak yeri yoktur, gözün gözyaşıyla ıslanmaktan başka çaresi yoktur

Bunun muharremi seferi yoktur

Canın sinisini yırtarsak korkunun yeri yoktur yağidin ölmekten başka

Çaresi yoktur yaşamın artık semeresi yoktur

1.6. Ârif Kazvînî'nin Rıza Şah'a Yaklaşımı

Ârif Kazvînî Pehlevi hükümeti iktidara geldiğinde de tekrar ümitlenerek ülkede güzel gelişmelerin olacağı hissine kapılmıştır. Şairin aşağıdaki şiirinde asker menşeli Şah'a karşı ilk izleniminin olumlu olduğu görülmektedir:

باد سردار سپه زنده در ایران، عارف

کشور رو به فنا را به بقا خواهد برد (Âryenpûr, 1387: 353-354)

İran'ın ordu komutanı çok yaşasın, Ârif

Yok olmakta olan ülkeyi bekaya ulaştıracak

Rıza Şah'ın cumhuriyet yönetimini tercih edeceğine dair görüşler ortaya atılınca Ârif *Cumhuriyet Marşı* adlı şiirinde Saltanat'ı yererek Cumhuriyet'i övmüştür:

نام جمهوریت از نو

سلطنت گر رفت گو رو

همچو خور افکند پرتو
بخ که شد نور علی نور
دور باید شد ز او هام
بایدی بر چیدن این دام
سلطنت را همچو بهرام
زنده باید کرد در گور
دور شاهی را چو دجال
واژگون گشته است احوال
(Kazvîni , 1924:351).

Saltanat gittiye söyle gitsin   *cumhuriyetin adı yeniden*
Güneş gibi aydınlatır   *ne mutlu ki nur üstüne nur*
Evhamdan uzaklaşmalı   *bu tuzağı kaldırmalı*
Saltanatı Behrâm gibi   *Gûr'dan³ canlandırmalı*
Şahlığın etrafını Deccal gibi   *tersine çevirmeli halleri*

Ârif Kazvîni, Rıza Şah'ın başbakan olmasıyla ümide kapılsa da kısa süre sonra saltanatın kurulmasıyla son bir kez daha hayal kırıklığı yaşamıştır. Daha sonra sessizliği gömülen şair hayatının son dönemlerini sürgünde olduğu şehirlerde yalnız geçirmiştir. Bu yüzden Pehlevi hükümeti ile herhangi bir polemige girmemiş hatta bu dönemde hükümet tarafından milli şair olması hasebiyle cüzi bir miktar maaşa da bağlanmıştır. Fakat şairin başından geçen talihsiz bir olay hükümetin hayatının son zamanlarında ona olumsuz bir nazarla bakmasına yol açmıştır. Bu olay kısaca şöyledir: 1307/1928 yılında Hemedan'da yaşayan Ârifşehirde gezinirken şehri ziyarete gelen Rıza Şah'ın geçit töreninde tezahürat yapan halka katılmayıp yoluna devam etmiştir. Herkesin ayakta dikilip tezahürat yaptığı esnada şairin yoldaki tek yaya olması dikkatleri çekmiştir. Bu geçit esnasında durumu fark eden Şah'la göz göze gelen Ârif, Şah'a iltifat etmemiş başını önüne eğip yoluna devam etmiştir. Bu olaydan bir yıl sonra gazetelerde şairin vatan haini olduğu, şiirleriyle gençleri olumsuz yönde etkilediği ve intihara sürüklediği yazılmıştır (Sapânlû, 1369: 89-90). Ârif Hemedan'da sürgünde iken kendisine verilen maaşın 1930 yılında kesilebileceğine dair bir mektup almıştır. 1931 yılından itibaren Pehlevi hükümetinin herkesin açıktan desteğini talep etmesi ve şüphelendiği kişilere karşı açıktan mücadeleye girmesi Ârif'i istemese de hükümeti öven bir mektup yazmaya mecbur bırakmıştır (Sapânlû, 1369: 99-100)

SONUÇ

Hayat hikâyesinden eğitimli bir aileden geldiği anlaşılan Ârif Kazvîni'ye yaşadığı dönemde revaçta olan eğitimlerin verildiği görülmektedir. Akademik bilgiden ziyade mersiye-han gibi dönemin ilgi gören alanlarında aldığı eğitimin Kazvîni'nin şiirlerine şekil vermesinde ona katkı sağladığı düşünülmektedir. Zira şair siyasî konuları tasnif türünde işleyerek İran'ın siyasî ve içtimaî ortamı yansıttığı şiirlerinde, diğer şairlerden farklı olarak, kendine has bir yöntem belirlemiştir. Kazvîni'nin halkın önünde sahnede, sade, akıcı ve konuşma diliyle seslendirdiği şiirleri toplumun her kesiminin ilgisini çekmiştir.

Kaçarlar dönemi padişahlarının güçlü bir siyaset kuramadığı, İran'ın yabancı devletlerin tahakkümü altına girdiği bir dönemde Kazvîni meşrutiyet hareketlerini yakından takip etmiştir. Siyasetçilerin ve devlet adamlarının ülkeyi yönetmekte yetersiz kaldığını,

³ Behrâm-ı Gûr ünlü Sâsâni İmparatorluğu'nun hükümdarıdır. Gûr kelimesi aynı zamanda mezar anlamına gelmektedir.

eşrafın bireysel çıkarlarının peşinde olduğunu ve halkın büyük sıkıntılara duçar olduğunu şiirlerinde hiç çekinmeden açık bir dille beyan etmiştir.

Kazvîni'nin hareketli yaşamıyla ve coşkulu zihin dünyasıyla sürekli bir anlayış peşinde olduğu görülmektedir. Heveslerine çabuk kapılan ve çabuk vaz geçen şair önce Osmanlı bünyesinde ittihâd-ı İslâm anlayışına sonra da sosyalist akıma kendini kaptırmıştır. Osmanlı topraklarında olduğu sürece ittihâd-ı İslâm ve Turancılık anlayışlarına özellikle ilgi duyduğu görülen şairin yaşadığı hercümerç ortamda olayları derinlemesine tespit edemediği anlaşılmaktadır. Kazvîni kısa sürede çok çabuk yargılarını değiştirerek tepki veren bir şair izlenimi vermektedir. Bu durum sanki onun mizaç özelliklerindedir. İdeolojik anlamda derin düşünmediği anlaşılan şairin hayatı boyunca tek istediği şey İran'ın özgür, çağdaş, medeni ve kanunların uygulandığı bir ülke olmasıdır. Bu bağlamda birbirine zıt anlayışlara yönelmekten çekinmeyen şair eğilimlerinde tutkulu ve samimi gözükmektedir. İnandığı anlayışı tutkuyla savunduğu gibi o anlayıştan vaz geçtiğinde aynı anlayışa karşı keskin bir dil kullandığı izlenmiştir. Elbette şairin yaşadığı dönemin siyasî, iktisadî ve ictimai açıdan zor bir dönem olduğu unutulmamalıdır.

Ârif Kazvîni'nin şiirlerine bakıldığında baştan beri İran İslam öncesi Fars kültürüne olan ilgisi müşahede edilmektedir. Muhtemelen Osmanlı topraklarında şahit olduğu Turancılık anlayışı ve yabancı ülkelerin tutumu onun Fars milliyetçiliğine olan ilgisinin artmasında etkili olmuştur. Şair siyasî ortamın etkisiyle Türkçeyi ve Türk kültürünü yermiştir. Mezdek inancına meyleden şair milli tarih ve geleneğini Fars kültürüne dayandırmıştır. Hayatı boyunca sergilediği renkli ve samimi kişiliğiyle Ârif Kazvîni kendine özgü gazel ve tasnifleriyle İran edebiyatında kendinden bahsettirmeyi başaran bir şair olmuştur.

KAYNAKÇA

Abbâs Âbâd, Yusuf Ali. *Caryânşinâsî-i Şi'r-i Mu'âsır*, Tahran: İntişarat-ı Hermes, 1390.

Abrahamian, Ervand. *İran beyn-i do İnklaþ*, çev. Ahmed Gol Muhammedi ve Muhammed İbrahim Fettahi, Tahran: Neşr-i Ney, 1391.

Ademiyet, Feridûn. *İdeoloji-yi Nehzet-i Meşrutiyet-i İran*, Tahran: Neşr-i Gostareh, 1387.

Âjend, Yakub. *Edebiyat-i Novîn-i İran*, Tahran: İntişarat-ı Emir Kebir, 1363.

Aliyan Nejad- Mirza Baker. *Ruzşomar-i İnklaþ-ı İslami-yi İran*, C. 13, 1357. İntişarat-ı Soore Mehr.

Arai, Masami. Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Tarihi*, C. 1, İletişim İstanbul, 2001.

Âryenpûr, Yahya. *Ez Sabâ tâ Nîmâ*, C.1, Tahran: İntişarat-ı Zevvar, 1387a.

Âryenpûr, Yahya. *Ez Sabâ tâ Nîmâ*, C.2, Tahran: İntişarat-ı Zevvar, 1387b.

Başçı, Nezahat. "Mirza Ağahan-i Kirmanî'nin Kasidesinde İttihad-i İslam Söylemi ve Sultan II. Abdülhamid". e-Şarkiyat Araştırmalar Dergisi, (Kasım 2016a), 903-920.

Başçı, Nezahat. "Arif Kazvîni'nin Süleyman Nazif Kasidesi". *Doğu Araştırmaları*, (2016b/2), 57-73.

- Covzî, Mustafa- Mirzâyî, Ali Pedrâm- Gorcî, Mustafa. “Sebk u Şegerd-i Bahâr der Tasneferâyî”. *Fasıl-nâme-yi İlmî- Pejûheşî*, (1396 Tabestân), 117-155.
- Divan-ı Eş‘ar-ı Tanz u Hezel-i Ârif Kazvîni. Erişim 17 Nisan 2020. http://dl.iranidata.com/book/adabiat/Aref_Ghazvini_www.iranidata.com.pdf
- Emiroğlu, Öztürk. *Türkiye’de Edebiyat Toplulukları*, Ankara, Akçay Yayınları, 2016.
- Firdevsî, Hekîm Ebu’l Kasım. *Dîvân-I Kâmil Şâhnâme-yi Firdevsî*, Tahran: Adine Sabz, 1389.
- Hasanlı, Kâvûs. *Gûnehâ-yi Novâverî der Şi‘r-i Mu‘âsır-ı İran*, Tahran: İntişarat-ı Salis, 1386.
- Havza.net, Erişim 30 Ağustos 2020.
<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/2689/4286/27615/زندگانی-علمی-و-پارلمانی-آیت-الله-شهید-سید-حسن-مدرس>
- Kanar, Mehmet. *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul: Say, 2013.
- Kazvîni, Â. Divan-ı Ârif Kazvîni, Derleyen: Novdûz Cemşîdî, Berlin: Hane-i Meşriki, 1924. <https://www.parsbook.com/دانلود-کتاب-دیوان-عارف-قزوینی>
- Niray, Nasır. “Sâsâni İmparatorluğu’nun Devlet Yapısı Üzerine Bir İnceleme” *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (Güz 2001), 1-23.
- Rıdvani, Muhammed İsmail. *İnkılab-ı Meşrute-yi İran*, Tahran, İntişarat-ı İlmi u Ferhengi, 1381.
- Şefî Kedkeni, Muhammed Rıza. *Ba Çerağ û Ayine*, Tahran: İntişarat-ı Sohen, 1390.
- Taşçı, Cihat. *Süleyman Nazif’in Hadisat Gazetesindeki Yazıları (1 Nisan 1335-23 Haziran 1335/1919)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Uçman, Abdullah. “Devrin Türkçülük-Turancılık Tartışmaları Arasında Süleyman Nazif”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Nisan 2016), 276-282.